

مقدمه

استفاده از فناوریهای جدید در زمینه پزشکی، مانند دیگر عرصه‌های زندگی انسان، امکانات جدید و پرمبری را در اختیار او قرار داده است. پیشگیری از وقوع برخی بیماریهای خطرناک و همه‌گیر، کاهش رنج بیماران و افزایش امید به زندگی، از ثمرات بهره‌گیری از فناوریهای جدید علوم پزشکی‌اند. به‌رغم اینکه با دستاوردهای کنونی نمی‌توان به رفع و درمان همه بیماریها برای همه افراد اقدام کرد، پیشرفتهای دهه‌های اخیر، امکان امید به بهبود بسیاری از بیماران را ایجاد کرده است. یکی از این بیماریها، ناباروری مردان و زنان است. تولد اولین فرزند حاصل از لقاح خارج رحمی در ۱۹۷۸ این امکان را برای زوجین نابارور فراهم ساخت که خلاف چند دهه قبل، همچنان به داشتن فرزند امیدوار باشند. از آن هنگام تاکنون، تکنیکهای درمان ناباروری مانند تحریک تخمک‌گذاری، IUI، IVF، ICSI، GIFT، ZIFT، اهدای گامت و اهدای جنین به شکل گسترده‌ای مورد استفاده نیازمندان قرار گرفته است.

از دیگر روشهای درمان ناباروری، استفاده از رحم جایگزین^۱ است. در این روش، علاوه بر زوج نابارور، زنی که جنین را در رحم خود پرورش می‌دهد تا پس از تولد، آن را در اختیار زوج نابارور قرار دهد نیز نقش و اهمیت ویژه‌ای دارد. از این روش در شرایطی استفاده می‌شود که زوجه فاقد توانایی لازم برای حمل و پرورش جنین در رحم خود باشد. اما استفاده از فناوری در زمینه پزشکی نیز مانند دیگر زمینه‌ها، پرسشهایی را برانگیخته است. این پرسشها در زمینه‌هایی چون دین، اخلاق، حقوق، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی طرح می‌شوند. تأسیس و گسترش رشته‌هایی مانند «اخلاق پزشکی»، «حقوق پزشکی» و «جامعه‌شناسی پزشکی» حاصل طرح همین پرسشهاست. برای مثال، «اخلاق پزشکی» حاصل تأملات و تعاملات فیلسوفان اخلاق و پزشکان است و در زمینه وسیع‌تر «اخلاق زیستی»، در مورد مسائلی نظری شکل گرفته است که با پیشرفتهای علمی و

---

1. surrogacy

پزشکی، در اذهان فیلسوفان و نظریه پردازان اخلاق پدید می آیند. این زمینه‌ها، چنان که از نامشان پیداست، خصلت میان رشته‌ای دارند؛ زیرا تأمل درباره آنها و حل و فصلشان، در گرو ارتباط متقابل عالمان رشته‌های تخصصی مختلف با یکدیگر است.

آشکار است که مسائل فوق، به تبع، در مورد استفاده از روشهای کمک‌باروری نیز به وجود آمده است. امروزه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان، حقوق‌دانان، فیلسوفان اخلاق و عالمان دینی هر یک دغدغه‌هایی در مورد کاربرد تقریباً گسترده این روشها دارند. عالمان دینی، از موضع تعالیم دینی کاربرد این روشها را بررسی می‌کنند. به‌ویژه در ادیان سامی که تعالیم شرعی گسترده‌ای وجود دارد و ازدواج و تولید مثل، مطابق ضوابطی خاص صورت می‌گیرد، استفاده از روشهای درمان ناباروری می‌تواند پرسشهایی را فراروی عالمان دینی قرار دهد. همچنین، روان‌شناسان، به‌ویژه روان‌شناسان کودک و خانواده و روان‌شناسان اجتماعی، کاربرد روشهای درمان ناباروری را قابل توجه می‌یابند. تأثیر این روشها بر روان زوجین نابارور یا اهداکنندگان گامت و کودک حاصل از درمان، موضوع مطالعه آنان است. فیلسوفان اخلاق، به چگونگی توجیه اخلاقی، حقوق‌دانان، به روابط حقوقی افراد دخیل در مسئله و وظایف و تکالیف آنان نسبت به یکدیگر و جامعه‌شناسان به پیامدهای اجتماعی کاربرد روشهای درمان ناباروری و تحولات جمعیتی حاصل، می‌اندیشند. پرسش اصلی جامعه‌شناسان این است که آثار اجتماعی این قبیل درمانها چیست و چه سیاست جامعه‌شناختی و جمعیت‌شناختی‌ای را می‌توان و باید در مورد آنها برگزید.

با توجه به اینکه در شرایط کنونی، در جامعه ما، روشهای کمک‌باروری به تدریج استفاده می‌شوند، می‌توان انتظار داشت که جامعه ایران نیز به‌زودی با دشواریهای نظری و عملی گوناگون کاربرد این روشها مواجه شود. به همین دلیل، ضروری است هم‌زمان با استفاده از این قبیل درمانها، عالمان و متخصصان رشته‌های مرتبط با مسئله، از جوانب گوناگون به بررسی آن بپردازند.

به همین منظور، پژوهشکده فناوریهای نوین علوم پزشکی جهاد دانشگاهی - ابن‌سینا، سیزدهمین سمینار تخصصی باروری و ناباروری را با موضوع «رحم جایگزین»، در روزهای دوم و سوم آبان‌ماه ۱۳۸۶ در تهران برگزار کرد. روش درمانی رحم جایگزین علاوه بر مسائلی که مانند دیگر روشهای کمک‌باروری ایجاد می‌کند، مسائل نظری و مشکلات عملی خاص خود را دارد که می‌تواند آن را موضوع مطالعه‌ای جداگانه قرار دهد. اهداف پنج‌گانه برگزاری سمینار میان‌رشته‌ای رحم جایگزین عبارت بودند از:

۱. تشریح جنبه‌های مختلف مسئله رحم جایگزین در حوزه‌های پزشکی، فقهی،

حقوقی، فلسفی - اخلاقی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی؛

۲. بررسی مشکلات طرفهای توافق در درمان با روش رحم جایگزین؛

۳. بررسی و اصلاح باورها و نگرشهای موجود در میان متخصصان و سایر افراد

جامعه نسبت به درمان با روش رحم جایگزین (بسترسازی فرهنگی)؛

۴. ارائه راهکار مناسب برای رفع یا کاهش مشکلات درمان با روش رحم جایگزین؛

۵. ایجاد بستر مناسب برای تصویب قوانین و مقررات و ایجاد رویه‌های قضایی.

چنان‌که از اهداف فوق برمی‌آید، برگزارکنندگان سمینار در پی این مقصود بودند که با در نظر گرفتن شرایط کنونی، این روش درمانی خاص را بیشتر معرفی کنند و امکان و شرایط استفاده از آن را روشن‌تر و سهل‌تر سازند. این هدف البته زمانی محقق می‌شود که بستر فرهنگی مناسبی در راه تحقق آن ایجاد شده باشد. ناباروری هنوز در میان بسیاری از خانواده‌های ایرانی، مشکلی بزرگ تلقی می‌شود و روشهای سنتی رفع این مشکل مانند فرزندخواندگی هنوز در میان اقشاری از جامعه ایران پذیرفته نیست. جامعه ما همچنان در معرض ناهنجاریهای روانی و اجتماعی ناشی از این مشکل است. بنابراین آشنا ساختن زوجین با روشهای درمانی کمک‌باروری در ضمن لحاظ کردن موقعیت روانی و اجتماعی آنها، گام نخست در راه ترغیب آنان به بهره‌گیری از روشهای کمک‌باروری‌ای مانند روش رحم جایگزین است. بر این اساس نتایج مورد نظر برگزارکنندگان و شرکت‌کنندگان در سمینار را می‌توان بررسی و ارزیابی موارد زیر دانست:

۱. روش درمانی رحم جایگزین، عوارض و نتایج آن؛

۲. واقعیات موجود جامعه‌شناختی و روان‌شناختی مربوط به روش درمانی رحم جایگزین؛

۳. وضعیت حقوقی رحم جایگزین؛

۴. مبانی اخلاقی درمان با روش رحم جایگزین؛

۵. نظریات و احکام فقهی مربوط به درمان با رحم جایگزین؛

۶. ارائه راهکارهای مناسب.

سمینار با ارائه مقالات تخصصی، پوستر و سخنرانیهای جامع در قالب شش پانل تخصصی پزشکی، اخلاقی، فقهی، حقوقی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی، معرفی برخی موارد درمانی خاص و بحثهای گروهی برگزار شد.

این کتاب حاوی مجموعه مقالات تخصصی ارائه‌شده در سمینار است. این مقالات، با توجه به پانلهای سمینار، در شش بخش تنظیم شده‌اند تا امکان استفاده مناسب و مقتضی، برای خواننده علاقه‌مند فراهم آید. همه مقالات این کتاب مورد داوری علمی جمعی از متخصصان موضوع مربوط و رؤسای پانل قرار گرفته‌اند و با توجه به بدیع بودن موضوع

سمینار، نخستین مقالات تخصصی به زبان فارسی هستند که روش درمانی رحم جایگزین را موضوع کار خود قرار داده‌اند، آن را از زوایای گوناگون کاویده‌اند و در یک کتاب، در کنار هم انتشار می‌یابند. بنابراین کتاب نیز مانند سمینار، میان‌رشته‌ای است و می‌توان امید داشت که زین پس، متخصصان رشته‌های مرتبط با موضوع کتاب، با در نظر گرفتن مباحث آن، بیش از پیش به جوانب مختلف این روش درمان ناباروری بپردازند.

از دیگر دستاوردهای مهم و بارز سمینار، پیشنهاد اصلاح ماده ۱۹ قانون ثبت احوال به مجلس محترم شورای اسلامی به منظور رفع یکی از مشکلات قانونی کنونی در صدور گواهی ولادت است.

مطابق ماده ۱۹ قانون ثبت، پزشک معالج در امر زایمان مکلف است گواهی تولد را به نام بانوی زایمان‌کننده صادر نماید، این در حالی است که بانوی جایگزین بر اساس توافق و قراردادی پیشین، باید کودک را به زوجین نابارور تحویل دهد.

بر این اساس، یا پزشک معالج باید برخلاف قانون عمل کند و گواهی را به نام زوجین نابارور صادر نماید، یا بانوی جایگزین مجبور به اظهار خلاف واقع به نفع زوجین نابارور است. با توجه به این موارد، پژوهشکده ابن‌سینا در اقدامی ابتکاری و نو، پیشنهاد اصلاح ماده ۱۹ قانون ثبت احوال را به مجلس شورای اسلامی مطرح کرد که خوشبختانه با استقبال مواجه گردید و هم‌اکنون نیز مراحل قانونی خود را طی می‌کند.

متن ماده واحده به این شرح است:

«پزشک یا مامایی که بر اساس ماده ۱۹ قانون ثبت احوال مکلف به صدور گواهی ولادت می‌باشد، موظف است در صورت تأیید کتبی یکی از مراکز درمان ناباروری مبنی بر انجام عمل درمانی رحم جایگزین، گواهی ولادت موضوع ماده ۱۹ قانون ثبت احوال را به نام زوجین نابارور معرفی شده توسط مراکز مذکور صادر نماید. کلیه مقررات مغایر با این ماده واحده، ملغی‌الاثراً اعلام می‌شود».

در پایان، ضروری است از زحمات بی‌دریغ جناب آقای دکتر سید محمدرضا آیتی، جناب آقای دکتر حبیب‌الله رحیمی، همکاران عزیز و سخت‌کوش پژوهشکده، مدیریت محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها «سمت» و کلیه همکارانی که صادقانه ما را در برگزاری سمینار یاری نمودند، تشکر و قدردانی کنیم.

أَن الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

دکتر محمد راسخ

دکتر محمد مهدی آخوندی

دبیر علمی سمینار

رئیس پژوهشکده ابن‌سینا و رئیس سمینار

دوازده